

YASHIL IQTISODIYOT HAQIDA TUSHUNCHA, UNING JAMIYAT HAYOTIDAGI O'RNINI VA AHAMIYATI

Usmonov Murodbek

*Samarqand Iqtisodiyot va Servis Instituti,
"Raqamli iqtisodiyot" kanfedrasi assistenti.*

Elmurodov Elshod Alijon o'g'li

*Samarqand iqtisodiyot va servis instituti iqtisodiyot fakulteti
423-guruh talabasi*

Mirjalol Malikov Abdulla o'g'li

*Samarqand iqtisodiyot va servis instituti iqtisodiyot fakulteti
423-guruh talabasi*

Annotatsiya: *Bu maqolada mamlakatning yashil iqtisodiyotga o'tish jarayoni samarali taraflari yoritilgan. Yashil iqtisodiyot qanday shakllanishi va uning rivojlanishi haqida ham ma'lumot berib o'tilgan. Mamlakat iqtisodiyoti hamda ishlab chiqarishi natijasida yuzaga keladigan ekologik xavflarni va tabiatning yemirilib ketishini sezilarli darajada kamaytirilishi uchun "yashil iqtisodiyot"ga o'tish hamda uning afzalliklari yoritib beriladi. Bundan tashqari, ushbu maqolada "yashil iqtisodiyot"ga o'tishda eko-innovatsiyalar va yashil investitsiyalar borasida xorijiy mamlakatlar tajribasi keng o'rganilgan.*

Kalit so'zlar: *Innovatsiya, texnologiya, xorij tajribasi, eksport, samara, rivojlanish, rivojlangan mamlakatlar, investitsiya, boshqaruv tizimi, eko-investitsiya, qayta tiklanadigan energiya, iqtisodiyotni ekologizatsiyalash, "yashil" ish o'rinlari, ekologik texnologiyalar.*

Kirish: *Globalashuv jarayoni sanoati rivojlangan mamlakatlarning texnologik bazasining sifat jihatidan yangilanishini, ishlab chiqarish samaradorligi va raqobatbardoshlik darajasini oshirish bilan birga hayot sifatini va yashash muhitini yaxshilashni ta'minlaydigan yangi texnologik tuzilmaga*

modernizatsiya qilingan iqtisodiyotga o`lishni talab qilmoqda. Xorijda bu o`lishni amalga oshiruvchi "yashil o`lish" iqtisodiy siyosati Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti (OECD) tomonidan barcha a`zolarining uzoq muddatli (2030- yilgacha) rivojlanishi uchun strategik yo`nalish sifatida qabul qilingan . Inqirozga qarshi salohiyat nuqtai nazaridan, eko-innovatsiyalar, yashil investitsiya va, umuman, yashil iqtisodiyot, bandlikni oshirish, ishsizlikni yumshatish, iqtisodiyotning barcha sohalarida faoliyatni rag`batlantirish va retsessiyadan tezroq chiqib ketish imkonini beradi. Eko-innovatsiyalar barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda, atrof-muhitga zararli ta`sirni kamaytirish va tabiiy resurslardan yanada samarali va oqilona foydalanish orqali sezilarli va aniq o`lishga qaratilgan har qanday yangilik shakli sifatida ta`riflanadi, yashil iqtisodiyotning esa umume`tirof etilgan ta`rifi mavjud emas. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhitni muhofaza qilish bo`yicha mutaxassisarlari (UNEP) "yashil iqtisodiyot"ni iqtisodiy faoliyat sifatida hisobga olib, bu tushunchani keng tushunishni taklif etadi, ya`ni "yashil iqtisodiyot insonlarning farovonligini yaxshilaydi va ijtimoiy adolatni ta`minlaydi, ekologik xavflarni va tabiatning yemirilib ketishini sezilarli darajada kamaytiradi" degan ta`rifni beradi. "Yashil iqtisodiyot"ning bu ta`rifi deyarli yaxshi ma`lum bo`lgan barqaror rivojlanish kontsepsiyasidan farq qilmaydi . Yana tor ma`noda, "yashil iqtisodiyot"ni ifloslantiruvchi moddalar va issiqxona gazlarining emissiyasini nazorat qilish va kamaytirish, iqlim o`zgarishini kuzatish va prognozlash, shuningdek, energiya va resurslarni tejash texnologiyalarini va qayta tiklanadigan energiya manbalari uchun texnologiyalarni yaratish, ishlab chiqarish va ulardan foydalanish tushuniladi. Bu binolar va inshootlarni harorat, namlik va shamol yukining keskin o`zgarishlaridan himoya qilish uchun texnologiyalar va materiallarni yaratish, ishlab chiqarish va ulardan foydalanishni o`z ichiga oladi; ekologik toza mahsulotlar, shu jumladan, qishloq xo`jaligi (oziq-ovqat, tabiiy tolalar) va iste`mol tovarlarini (kimyoviy qo`shimchalarsiz tabiiy va tabiiy asosda dorilar va shaxsiy parvarish mahsulotlari) ishlab chiqarish, boshqacha aytganda, "yashil iqtisodiyot" iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va ishlab chiqarish

samaradorligini oshirish bilan birga hayot sifatini va turmush sharoitini yaxshilashga ko'maklashadigan xo'jalik faoliyatining turlari va natijalarini o'z ichiga oladi.

Asosiy qisim

Yashil iqtisodiyot bu iqtisodiy tizim bo'lib, uning asosiy maqsadi sayyoramizning ekologiyasi va uni saqlab qolish bilan birga iqtisodiyotning barcha sohalarini rivojlantirishga qaratilgan. Shunday qilib yashil iqtisodiyot deganda, inson hayoti va sog'lig'i uchun zarur bo'lgan resurslarni, atrof-muhit va ekologiyani bir butun holda saqlab qolib ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalari bilan bog'liq iqtisodiyotni yanada rivojlantirishni amalga oshirishga asoslangan iqtisodiy faoliyatning yangi yo'nalishi tushuniladi. Mamlakatimizda yashil iqtisodiyot rivojlanishga erishishadigan bo'lsa, boshqaruv sohasini yanada rivojlantirish va yaxshi darajaga chiqishini ta'minlaydi. Mamlakatga kirib keladigan mahalliy va xorijiy investitsiyalarni uchun rivojlangan va tahlil qilinadigan makroiqtisodiy muhitga ega bo'lish juda muhim omil hisoblanadi. Mamlakatimizga yashil iqtisodiy muhit ham shaffof bo'lishi kerakligini talab qiladi. Boshqaruv jarayonida yaxshi va kuchli boshqaruv tizimi bo'lmasa, barqaror rivojlanish yo'lga o'tish ehtimoli juda kam bo'ladi. Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda samarali institutlar va boshqaruv tuzilmalari, rejalar va dasturlarning samarali amalga oshirilishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Yashil iqtisodiyotga o'tish biznes yuritish jarayonida yangicha fikrlashni talab qiladi. Bu, shuningdek, turli sohalarda ishlay oladigan va ko'p tarmoqli bir qismi sifatida ishlay olish salohiyatiga ega bo'lgan yangi yashil-iqtisodiyot malakali ishchi va mutaxassislarni talab qiladi. Yashil iqtisodga o'tish uchun kadrlarning salohiyatini yanada oshirish kerak. Yashil iqtisodiyotga o'tish tadqiqot, texnologiyani rivojlantirish, innovatsiyalar va bilimlarni doimiy ravishda oshirishga sarmoya kiritib borish zarurligini talab qiladi. Ko'plab rivojlangan mamlakatlarning yashil iqtisodiyotni rivojlantirish uchun ko'plab resurslarni ajratilganligini va ilmiy-tadqiqot va ishlanmalarga katta miqdorda sarmoya kiritgan mamlakatlar iqtisodiyotining o'sish sur'atlarini tezlashganiga

muvaffaq bo'lganini ko'rishimiz mumkin. Bunga Shimoliy Yevropa davlatlarining tajribasini ko'rishimiz mumkin. Ushbu mamlakatlar qatoriga Daniya, Finlandiya, Islandiya, Norvegiya va Shvetsiya kabi mamlakatlar kiradi. Bu mamlakatlar "Yashil iqtisodiyot"ni rivojlantirishda soliq omilidan foydalanganlar. Ammo, barqaror rivojlanish maqsadlariga mos keladigan va qo'llab-quvvatlanadigan yo'nalishlarini aniq belgilash zarurati mavjud hisoblanadi. Ilmiy-tadqiqot va texnologiya innovatsion sa'y-harakatlari resurslar samaradorligiga, shuningdek, oqava suvlarni tozalash va tuzsizlantirish, qayta tiklanadigan energiya, qattiq chiqindilarni qayta ishlash va qayta ishlash, yashil qurilish va binolar, ekologik toza uskunalar va sanoat texnologiyalari kabi sohalarga yo'naltirilishi kerakligini talab qiladi. Bunga "Byurokratik to'siqlarni yanada qisqartirish hamda davlat organlari va tashkilotlari faoliyatiga zamonaviy boshqaruv tamoyillarini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida". O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 09.03.2020 yildagi 133-sonli qarorini ham yaqqol misol qilishimiz mumkin. Bozorni iqtisodiyotini rag'batlantirishni tartibga solish choralarini qo'llab-quvvatlash chora tadbirlarni ishlab chiqilish kerak. Bu ko'plab muammolarga yechim bo'ladi. Ko'p hollarda siyosat vositalari mustaqil ravishda ishlab chiqilgan va bir-biriga zid bo'lishi mumkin. Jahon iqtisodiyotidagi "yashil" sektorning miqyosi hali nisbatan kichik, shuning uchun iqtisodiyotning "yashil kurtaklar" atamasi "yashil iqtisodiyot" tushunchasi bilan birga odatda maxsus adabiyotlarda ham qo'llaniladi. Haqiqatan ham, ushbu sohada mahsulot va xizmatlarning qiymati 2010-yilda 2 trln. AQSh dollarini yoki jahon yalpi ichki mahsulotining 2,7 foizni, foyda esa 530 mlrd. AQSh dollarini, ish bilan bandlik - 10 mln. kishini tashkil etgan. Biroq, "yashil" sektorning ushbu sohadagi salohiyatlari va investitsiyalarining asosiy qismini jamlovchi ayrim davlatlarning iqtisodiy kompleksini rivojlantirishga qo'shgan hissasi sezilarli darajada yuqori: AQShda "yashil iqtisodiyot" 600 milliard dollardan ortiq mahsulot va xizmatlarni taqdim etadi (YaIMning 4,2%), bandlik 3 million kishiga baholanadi; Yaponiyada - YaIMning mos ravishda 3,4 foizi va 1,5 mln. ; Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida jami YaIMning 2,5 foizi va 3,4 milliondan ortiq kishi; biroq ayrim mamlakatlarda

bu ko`rsatkichlar yuqoriroq: Germaniyada esa YaIMning 4,8%i, bundan tashqari, Germaniya ekologik toza mahsulotlar va xizmatlarni eksport qilishda (xususan, iqlimni tejoychi uskunalardagi jahon savdosining 12% dan ortig`i) dunyoning yetakchi mamlakatlaridan biri; yalpi ichki mahsulotda "yashil" sektor ulushi bo`yicha dunyoda yetakchi bo`lgan Buyuk Britaniyada bu ko`rsatkich 240 milliard dollarni (yoki YaIMning 8,8 foizini) tashkil etadi, uning eksportdagi ulushi 5 foizni va umumiy ish bilan ta`minlanish darajasi 3 foizni tashkil etgan. Mutaxassislarning fikricha, "yashil iqtisodiyot" an`anaviy "jigarrang iqtisodiyot"ga qaraganda qisqa muddatda YaIMning o`shishini, aholi jon boshiga to`g`ri keladigan daromadning ortishini va ish bilan ta`minlanishni bir xil yoki undan yuqoriroq ko`rsatkichda oshirishi mumkin. So`nggi paytlarda o`tkazilgan xalqaro munozaralar "yashil iqtisodiyot" tushunchasini aniq ishlab chiqish, uni barcha mamlakatlar manfaatlarini nuqtai nazaridan amalga oshirish bo`yicha chora-tadbirlarni chuqur tahlil qilish zarurligini ko`rsatadi. "Yashil iqtisodiyot"ga o`tish strategiyasi yirik investitsiyalarni (yiliga YaIMning 2 foizigacha) talab qiladigan murakkab jarayon bo`lib, iqtisodiyotning deyarli barcha tarmoqlariga ta`sir qiladi. Jahon tajribasi shuni ko`rsatadiki, "yashil iqtisodiyot" mintaqaviy rivojlanishni rag`batlantiradi, ijtimoiy barqarorlikka ko`maklashadi, "yashil iqtisodiyot" tarmoqlarida yangi ish o`rinlarini yaratish orqali iqtisodiy salohiyatni oshirishga erishish mumkin. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) prognozlariga ko`ra, ishlab chiqarish va iste`mol qilishning zamonaviy usulida davom etilsa, 2050-yilga kelib, 2000- yil bilan solishtirilganda, o`simlik va hayvonot dunyosining 61 foizdan 72 foizigacha yo`qotiladi va tabiiy hududlar esa 7,5 mln. kv.m.ga qisqaradi(9). 2015-yilda, Global Footprint Network loyihasining olimlar guruhining hisob-kitoblariga ko`ra, sayyoramizning yillik resurslari (foydalanadigan va keyinchalik qayta tiklanishi mumkin bo`lgan resurslar miqdori) faqat 7 oy va 13 kun ichida tugagan. Olimlar 1970-yillardan buyon bunday hisob-kitoblarni amalga oshirmoqdalar va har yili yillik resurslar tez va tez sarflanayotganligini guvohi bo`lishmoqda. Masalan, 2015-yilda resurslar hajmi 2014- yilga nisbatan olti kun avval tugaganligi bu, albatta, resurslardan

oqilona foydalanish hamda mamlakatlarning ekologiyaga zarar yetkazmagan holda rivojlanishini ta`minlash g`oyasini ilgari surish zarurligini ko`rsatadi. Agar yangi iqtisodiy siyosat olib borilmasa, OECDning 2050-yilgi prognozlariga ko`ra dunyo energiya talabi 80% ga ortadi. Mamlakatlar miqyosida tahlil qilinadigan bo`lsa, Janubiy Afrika 15%, OECD yevropa mamlakatlarida talab 28% , Yaponiya 2,5%, Meksikaning energiya talabi 112% ortishi kutilmoqda. Issiqxona gazlari emissiyasi 50%ga ortadi va havo ifloslanishini yomonlashtiradi. Shaharlarning ifloslanishi 2050-yilga kelib eng katta muammoga aylanadi. Bunda ichimlik suvlarining ifloslanishi va sanitariyaning yomonlashuvi yetakchilik qiladi. Nihoyatda og`ir havo ifloslanishi sababli yuzaga keladigan bevaqt o`limlar soni yiliga 3.6 millionga yetadi va bu bo`yicha Xitoy va Hindistonning ulushi sezilarli darajada ko`p bo`ladi. Yer yuzi 10%gacha qisqarib ketadi, ayniqsa, bu Osiyo, Yevropa va Janubiy Afrika davlatlarida ko`proq kuzatilishi kutilmoqda. Tabiiy o`rmonlar maydoni 13%gacha qisqarishi prognoz qilingan . Ushbu global xavflarni oldini olishda eng asosiy e`tibor iqtisodiyotni ekologizatsiyalashtirishga qaratilishi lozim. Bunda "yashil iqtisodiyot"ga o`tish, eko-innovatsiyalar hamda ekologik investitsiyalarni joriy etish kabi bir qancha chora-tadbirlar mavjud. Innovatsiyalar ekologik samaradorlik va iqtisodiy o`sish uchun asosiy omil hisoblanadi. Eko-innovatsiya - bu atrof-muhitga ta`sirni kamaytirishga olib keladigan har qanday innovatsiya; bu yangi mahsulotlar ishlab chiqarish, tabiiy zahiralarni tejaydigan va minimal zaharli moddalarni chiqaradigan tizimlar va jarayonlarni yaratishdir . Ekoinnovatsiyalar - bu faqatgina tabiiy resurslarni va umuman atrof-muhitni saqlab qolish vositasi emas, balki resurslardan oqilona, zamonaviy, ishonchli foydalanish bilan bir vaqtda mamlakatning iqtisodiy farovonligini va umuman raqobatbardoshlik darajasini oshirishga yordam beruvchi juda samarali vosita. Ekologik yo`naltirilgan rivojlanish siyosatini olib borish sur`ati innovatsion rivojlanish va innovatsion o`zgarishlar hisobiga jadallashmoqda. Dunyo bo`ylab umumiy ixtirolar soni 2000-yildan buyon 2017-yilgacha 30%ga ortgan bo`lsada, iqlim o`zgarishini qisqartirishga yordam beradigan innovatsion texnologiyalar soni esa shu vaqt davomida uch barobar

ortdi. Bunday texnologiyalarning deyarli 90%i OECD mamlakatlari hissasiga to'g'ri keladi. Innovatsion texnologiyalar orqali past narxlarda ekologik xavfsiz ishlab chiqarishni tashkil etish mumkin, bu, o'z navbatida, yangi biznes imkoniyatlari va yangi bozorlar paydo bo'lishini ta'minlaydi. Shunday ekan biz mamlakat hududida yashil iqtisodiyotga bo'lgan etiborni ko'proq qaratishimiz kerak.

Xulosa: Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, "yashil iqtisodiyot" mintaqaviy rivojlanishni, ijtimoiy barqarorlikka erishishni, "yashil iqtisodiyot" tarmoqlarida yangi ish o'rinlari yaratilishi orqali iqtisodiy salohiyatni oshirishni rag'batlantiradi. "Yashil iqtisodiyot", asosan, iqtisodiy taraqqiyotga yordam beradi va yalpi ichki mahsulotning o'sishini, mamlakat daromadlarini oshirishni, aholini ish bilan ta'minlash, mamlakatda ishsizlik darajasini pasaytirishni ta'minlaydi. Shu bilan birga, "yashil iqtisodiyotga" o'tish iqlim o'zgarishi, foydali qazilma minerallarning yo'qolishi va suv resurslarining tanqisligi kabi global tahdidlar xavfini kamaytiradi. Ammo butun jahon rivojlanishini olib qaralsa, uning umumiylik xususiyati namoyon bo'ladi, ya'ni, bugungi dunyo sivilizatsiyasi kuch to'plagan, o'z qudratining eng yuqori nuqtasiga yetgan vaqtda jahonning barcha mamlakatlari iqtisodiy rivojlanishda ekologik yo'naltirilgan model tanlanmas ekan, globallashtirish sharoitida butun sayyoraning asta-sekin tanazzulga yuz tutishi va butunlay yo'q bo'lib ketishgacha borish xavfi yuzaga keladi, degan xulosaga kelishimiz mumkin. Yashil iqtisodiyotga o'tish turli xil sarf - harajatlarning kamayishini, atrof muhitni saqlab qolish imkonini, mamlakatning tovar eksportini oshirish, xususiy tadbirkorlik yanada rivojlantirishga imkon yaratadi. Xorijiy texnologiyalarni keng joriy qilish va ish sifatini takomillashtirishga ham katta turtki bo'ladi. Yashil iqtisodiyotni rivojlantirish bu kelajak avlod uchun ham juda foydalidir, chunki dunyoda tabiiy resurslar cheklangan va biz bundan to'g'ri xulosa chiqarib resurslardan oqilona foydalanishimiz kerak. Agarda biz yashil iqtisodiyotni rivojlantirmasak mamlakat rivojlanishi sekinlashadi va biz bu texnologiyani qo'llayotgan mamlakatlardan orda qolishimiz aniq. Xulosamiz shundan iboratki yashil iqtisodiyotni

rivojlantirish bu biz uchun juda zarrur hisoblanadi. Va biz bu uchun astoydil harakat qilishimiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA MANBALAR:

1. <https://zarnews.uz/uz/post/yashil-iqtisodiyot>
2. http://researchgate.net/publication/357097181_Shimoliy_yevropa_mamlakatlari
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 09.03.2020 yildagi 133-sonli qarori
4. http://researchgate.net/publication/357097181_Shimoliy_yevropa_mamlakatlari
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 09.03.2020 yildagi 133-sonli qarori
6. <https://zarnews.uz/uz/post/yashil-iqtisodiyot>
7. Iqtisodiyotda innovatsiya jurnali